

שומא הדרא – פדיון הקרקע או פירעון החוב?

הקדמה

במסכת בבא מציעא (לה.) מובא דין מחודש, המאפשר ללווה להחזיר לעצמו את קרקעותיו שנגבו על-ידי המלווה כתוצאה מאי-פירעון החוב:

אמרי נהרדעי: שומא הדרא עד תריסר ירחי שתא. ואמר אממר: אנא מנהרדעא אנא, וסבירא לי שומא הדרא לעולם, משום שנאמר "ועשית הישר והטוב".

מסביר רש"י (שם, ד"ה דשומא הדר):

נכסי הלוה ששמו בי"ד לבעל חוב חוזרין אליו אם נותן מעות לבעל חוב.

להלכה פסקו הרמב"ם (מלוה ולוה פרק כב הל' טז) והשו"ע (סי' קג סעי' ט) כאמיר: "אפילו שהתה ביד הבעל חוב כמה שנים".

במאמר זה נעמוד על יסוד הדין של "שומא הדרא", ונבדוק כיצד הוא פועל ומוגדר. נברר אם דין זה הוא חיוב שהטילו חכמים על המלווה, להחזיר ללווה את שדהו אם ירצה הלווה לשלם לו על הקרקע, או שמא חכמים הגדירו מחדש (כפועל יוצא מחיוב התורה "ועשית הישר והטוב") את גביית החוב באופן שמאפשר ללווה להשיב לעצמו את שדהו. תחילה נסביר את שני צדי החקירה, ולאחר מכן נסקור כמה מחלוקות ראשונים במקרים המסתעפים מדין "שומא הדרא", ונראה כיצד נחלקו בשני ההסברים שהצענו.

יסוד דין "שומא הדרא" – החקירה

ככלל, נראה שאפשר להבין את דין "שומא הדרא" בשתי דרכים עיקריות:

1. כשבית הדין מגבים את קרקעו של הלווה, הרי שעתה המלווה הוא הבעלים הבלעדיים של הקרקע, אלא שחכמים חידשו שמדין "ועשית הישר והטוב" המלווה חייב להחזיר את הקרקע לבעליה כאשר הלווה יפדה אותה. לפי הסבר זה, התשלום למלווה הוא פדיון של הקרקע, ואינו פירעון החוב (שנפרע כבר על-ידי הקרקע), וביסוד הדין עומדת החובה שהטילו חכמים על ה"גברא" – המלווה.¹

2. כשבית הדין מגבים את קרקעו של הלווה, היא אמנם נמצאת אצל המלווה, אלא שגבייה זו אינה מוחלטת, והיא מותנית בכך שהלווה לא יפרע בינתיים את חובו. כאשר הלווה יפרע חובו תחזור אליו הקרקע. אמנם נראה שיש אפשרות שהמכירה תחלט, כדברי הגמרא², אם המלווה ימכור, יוריש או ייתן במתנה לאחר. לכן יש לומר שיש כאן תנאי בגבייה המוגבל לזמן (כל עוד לא העביר אותה המלווה לאחר). לפי הסבר זה, התשלום למלווה הוא פירעון של החוב המקורי, וביסוד הדין עומדת הגדרה חדשה של גביית הקרקע על-ידי המלווה, שאינה מעניקה לו את הקרקע בצורה מוחלטת.³

בהמשך הדברים נוכיח את הטענה שהרא"ש סובר כאפשרות הראשונה, ואילו הרמב"ם וה"מגיד משנה" מצדדים באפשרות השנייה.⁴

¹ על-פי הבנה זו אפשר לומר שהפסוק "ועשית הישר והטוב" מוסב כלפי המלווה שגבה קרקע בחובו.

² בבא מציעא (לה.): "זבנה, אורתא ויהבה במתנה – ודאי הני מעיקרא אדעתא דארעא נחות, ולא אדעתא דווי נחות".

³ על-פי הבנה זו אפשר לומר שהפסוק "ועשית הישר והטוב" מוסב כלפי חכמים, ומחייב אותם להגדיר דינים באופן כזה שביסודם עומדים הישר והטוב.

⁴ ה"אור שמח" (מלוה ולוה פרק כב הל' טז) דן במקרה שבו לווה ראובן משמעון, כאשר הקרקע של יהודה הייתה גבויה אצל ראובן. לאחר זמן חזרה הקרקע ליהודה מדין "שומא הדרא". כאשר הגיע זמן פירעון חובו של ראובן, מעוניין שמעון (בעל חובו) להוציא את הקרקע מידי יהודה, הלווה הראשון, בטענה שבשעה שהלווה לראובן השתעבד לו קרקע זו, ואם כן עכשיו הוא מוציא מידי יהודה הלקוח. הוא תולה שאלה זו בשתי ההבנות שהעלינו: לפי האפשרות הראשונה הדין עם שמעון, שהרי יהודה הוא לוקח שקנה את השדה לאחר שהשתעבדה לשמעון; אך לפי האפשרות השנייה הדין עם יהודה, כיוון שכאשר התקיים דין "שומא הדרא" בקרקע של יהודה, התברר שקרקע זו מעולם לא הייתה בבעלותו של ראובן, וממילא לא הייתה משועבדת לשמעון.

נתייקרה הקרקע מאליה

נחלקו הראשונים במקרה שבו נתייקרה הקרקע מאליה ברשותו של המלווה. לדעת הרא"ש (בבא מציעא פרק ג ס"ד) אמנם שייך גם כאן דין "שומא הדרא", אך המלווה יכול לדרוש מהלווה שישלם לו לפי שוויו של השדה עתה. ומנמק הרא"ש את דעתו:

לא מסתבר כלל שיצפה הלווה כל ימיו אם יתייקרו הקרקעות שיפדה קרקעו, ואיכא נעילת דלת בפני לווין.

לדעת הרא"ש, אם נאפשר ללווה לשלם את שווי הקרקע בשעת הגבייה יפסיד המלווה, והדבר עלול למנוע הלוואות. ה"מגיד משנה" (מלווה ולוה פרק כב הל' יז) חולק עליו, ולדעתו על הלווה לשלם את שווי הקרקע בשעת הגבייה הראשונה:

ואם נתייקר מאליו ועמד ממנה למאתים, אין לו אלא מנה.

ה"מגיד משנה" מנמק את דעתו, ומסביר שאם ישלם הלווה כשוויה העכשווי של הקרקע, נראה המלווה כנוטל שכר המתנת מעותיו, והריהו כריבית⁵ – כיוון שעתה הוא משלם למלווה סכום הגבוה מסכום ההלוואה.

נימוקיהם של הרא"ש וה"מגיד משנה", כל אחד לפי שיטתו, מחייבים הבנה יסודית לגבי המחלוקת ביניהם. עלינו להסביר מדוע הרא"ש איננו חושש ל"מחזי כריבית", ומאידך גיסא מדוע ה"מגיד משנה" אינו חושש ל"נעילת דלת". לפי הסברנו לעיל, הרא"ש סובר כצד הראשון שהעלינו, וכיוון שתשלום הלווה למלווה הוא תשלום חדש על הקרקע, ולא פירעון החוב, אין חשש ודמיון כלל לאיסור ריבית. ה"מגיד משנה" חולק עליו, ומבין כצד השני, שהתשלום הוא פירעון החוב המקורי, וממילא יש מקום לחשוש ל"מחזי כריבית".

החזר הוצאות למלווה

בעל "התרומות" (שער ג, ה, ס"ז) מביא מחלוקת במקרה שבו המלווה סתר ובנה כרצונו בקרקע שגבה, אבל לא השביח בכך את הקרקע אלא עשה זאת לצרכיו האישיים. יש מי שאומר שעל הלווה לפרוע את הוצאות הבנייה למלווה בשעה שמחזיר לעצמו הקרקע, ויש מי שחולק, כיוון שהמלווה לא השביח כלל את הקרקע. ה"בית יוסף" (סי' קג סע' יט), שהביא מחלוקת זו, הכריע: "ולענין הלכה נראה, כיון דספיקא הוא דיינינן ביה קולא לנתבע".

עתה יש לבדוק מיהו התובע ומיהו הנתבע בדין זה. בהבנה פשוטה, נראה שהמלווה, המוחזק בקרקע שנגבתה, נתבע על-ידי הלווה, שרוצה בחזרה את שדהו. לכן הלווה לא יוכל להשיב את השדה אליו, אלא אם ישלם למלווה את הוצאות הבניין. אלא שהשו"ע (שם) פסק: "ואם המלווה סתר ובנה ולא השביח הקרקע בכך, אינו נוטל הוצאתו". על כורחנו שהשו"ע הבין שהמוחזק הוא הלווה, והמלווה הוא שתובע את פירעון חובו מהלווה. לכן המלווה לא יוכל לחייב את הלווה בהוצאות הבניין.

הסמ"ע (סי' קטו) תמה על פסיקה זו של המחבר וחלק עליו:

נ"ל איפכא, דהמלווה שקבלהו בשומת בית דין והחליטוהו לו מיקרי מוחזק... לכן הלווה מיקרי תובע ומוציא, וצריך ליתן לו מהספק מה שהוציא בבנינו, אם חפץ בקרקעו.

על-פי דברינו, נראה שהשו"ע והסמ"ע נחלקו בשני צדדי החקירה. לדעת הסמ"ע, שתשלום הלווה הוא קנייה חדשה מהמלווה, ודאי שהמלווה הוא המוחזק והלווה הוא התובע והמוציא. לדעת השו"ע, נראה לכאורה שהלווה הוא המוחזק, כיוון שהקרקע מעולם לא הייתה בבעלות מוחלטת של המלווה. במקרה כזה של ספק, המלווה הוא המוציא, שתובע מהלווה את כסף פירעון החוב, ועליו להביא ראיה.

"שומא הדרא" בלוקה

כאשר הלווה מכר קרקע שהייתה משועבדת בחובו למלווה, יכול המלווה לגבות את חובו מאותה הקרקע שנמצאת עכשיו בידי הלוקח, אם ללווה אין נכסים בני חורין לשלם מהם⁶. לדעת הרמב"ם (שם) יכול הלוקח להחזיר לעצמו את הקרקע מהמלווה של המוכר שהוציא ממנו את הקרקע, מדין "שומא הדרא":

במאמר זה ניסינו להגדיר היטב את שני הצדדים, ולמצוא נפקות נוספות ביניהם. גם בתוספות (ב"מ לה. ד"ה זבנה) ניתן לומר שבשאלתם הבינו כאפשרות השניה שהעלנו, ומסקנתם בתשובה היא כאפשרות הראשונה, ע"ש.

⁵ בשאלת הריבית לעניין אכילת הפירות על-ידי המלווה נדון לקמן, בהערה 9.

⁶ ראה שו"ע (ח"מ סי' קיא סע' א).

השיגה ידו של לוח או של נטרף או של יורשיהם, והביאו לבעל חובו מעותיו, מסלקין אותו מאותה קרקע.

הרא"ש (כתובות פרק י"ג) חולק, וסובר שלא שייך בלוקח דין "ועשית הישר והטוב":

לוקח שלקח שיעבוד המלוה לא שייך ביה "הישר והטוב", כי נכנס לשעבודו של מלוה ולקח במעותיו, יחזור ויקבל מעותיו מן המוכר וישאר למלוה שעבודו.

כאשר הלוקח קנה את הקרקע מהלווה היא כבר היתה משועבדת למלווה, ובעצם הייתה באופן מסוים בבעלותו של המלווה על-פי הרא"ש. לדעתו, כל מה שיש ביכולתו של הלוקח הוא לדרוש מהמוכר ששייב לו את כספו, אך הקרקע תשאר אצל המלווה. הרא"ש עקבי בהבנתו (כמו במקרה שבו נתייקרה הקרקע מאליה ברשות המלווה) שתשלום הלווה הוא קנייה חדשה, וחייב זה של "ועשית הישר והטוב" אינו חל כלפי הלוקח, שזיקתו לקרקע נוצרה לאחר זיקתו של המלווה.

לעומתו סובר הרמב"ם שכיוון שדין "שומא הדרא" הוא חידוש בעצם הליך הגבייה של המלווה. הקרקע מעולם לא הגיעה באופן מוחלט למלווה, ולכן גם הלוקח מהלווה יכול לפדות את הקרקע.⁷ גם ה"מגיד משנה" (על הרמב"ם שם) מצדד במקרה זה בדעת הרמב"ם, וכך פסק השו"ע (שם).

מעשה קניין

עוד נחלקו הראשונים, אם יש צורך במעשה קניין כאשר מחזירים את הקרקע מידי בעל החוב ללווה. ה"נימוקי יוסף" (ט. מדפי אלפס ד"ה אדרכתא) מדייק מלשון הרמב"ם שאין צורך בקניין של הלווה על מנת שיזכה בקרקע. וזו לשון הרמב"ם (שם):

השיגה ידו של לוח או של נטרף או של יורשיהם, והביאו לבעל חובו מעותיו, מסלקין אותו מאותה קרקע.

משמעות המילה "מסלקין", לפי ה"נימוקי יוסף", היא שאין צורך בקניין אחר אלא בסילוק בעלמא, וכך גם מדייק הש"ך (ס"ק י) מלשון השו"ע.

הריטב"א בחידושו (לה. ד"ה זבנה) טוען שכאשר שמו קרקע לבעל חוב קטן, אין ביכולתו של הלווה להחזיר לעצמו הקרקע עד שיגדל המלווה וידע להקנות. הרי דעתו מפורשת, שיש צורך בקניין כאשר שומא הדרא.⁸ במקרה זה צדדי החקירה שהעלינו לעיל ברורים לחלוטין: קניין הוא מעשה מתחייב אם הלווה קונה את הקרקע מהמלווה, וכך הבין הריטב"א. הרמב"ם, לעומתו, רואה את תשלום הלווה כפירעון החוב, וממילא מתברר שהקרקע נשארה בידי הלווה, ואין צורך במעשה קניין נוסף של הלווה.

סיכום ביניים

ראינו עד עתה ארבעה מקרים שנחלקו בהם הראשונים בדין "שומא הדרא".

הרא"ש (כאשר נתייקרה הקרקע אצל המלווה ובלוקח), הריטב"א (לעניין קטן ומעשה קניין) והסמ"ע (בשאלת המוחזק) מבינים שדין "שומא הדרא" הוא פדיון הקרקע על-ידי רכישה חדשה של הלווה. לעומתם סוברים הרמב"ם (לעניין הצורך במעשה קניין ובלוקח), ה"מגיד משנה" (כאשר נתייקרה הקרקע אצל המלווה ובלוקח) ולכאורה גם השו"ע (בשאלת המוחזק, הלוקח, הצורך במעשה קניין וכאשר נתייקרה הקרקע אצל המלווה) שדין "שומא הדרא" הוא תשלום של החוב המקורי, שכאשר הוא מתבצע הוא מגלה שהקרקע הייתה מעולם בבעלות הלווה.

שומא הדרא מבעל חובו של המלווה

על-פי דברים אלו נוכל להבין דין נוסף שמביא הרא"ש (בבא מציעא פרק ג' ס"ד) בשם הרמ"ה. בגמרא (לה.) מובא שאם שמו קרקע לבעל חוב, ולאחר מכן גבו אותה ממנו עבור בעל חובו שלו, יכול הלווה הראשון להוציא את הקרקע מבעל חובו של המלווה שלו בטענת "לא עדיף את מגברא דאתית מיניה". אלא, כותב הרא"ש בשם הרמ"ה, שאם השומא הראשונה הייתה של מנה, והשומא השנייה הייתה של מאתיים, יכול בעל החוב השני לדרוש מהלווה שישלם לו מאתיים, למרות שכאשר הוציאו ממנו את השדה הוא

⁷ ככלל, נראה לומר שככל שנגדיר את תקנת חכמים כחידוש ביסוד הדין, פירושה של דברים הוא שגם במקרה ספציפי שבו לכאורה אין מקום לטעם התקנה, התקנה תחול, כיוון שהליך הגבייה מוגדר מיסודו. אבל אם נאמר שאין בתקנה זו חידוש ביסוד דין הגבייה, אלא רק ציווי על המלווה, נוכל לומר שבמקרים שבהם שייך טעם התקנה חייבו את המלווה להשיב את הקרקע, ואילו במקרים שבהם לא שייך הטעם לא חייבו.

⁸ עיין בש"ך (ס"ק יא) וב"קצות החושן" (ס"ק ה).

היה שווה רק מנה. דין זה עולה בקנה אחד עם שיטתו העקרונית של הרא"ש שהוסברה לעיל, וכיוון שהגבייה של המלווה היא מוחלטת וחייב "ועשית הישר והטוב" הוא רק חיוב למכור חזרה, "לא דינא הוא דליפסיד".

שיטת השו"ע

על-פי הדברים שראינו עד כה, נראה שהשו"ע מחזיק בדעתו של ה"מגיד משנה" בהבנת דין "שומא הדרא". אלא שעיון בשו"ע וב"בית יוסף" (סי' קג) יגלה שהוא אינו עקבי בפסקיו אחרי הרמב"ם וה"מגיד משנה". הוא אמנם מגדיר את החזרת הקרקע לידי הלווה כ"סילוק" המלווה, וכן מחייב את המלווה להחזיר את השדה גם ללוקח שגבה ממנו, ולא רק ללווה; הוא מגדיר את הלווה כמוחזק בקרקע ואת המלווה כמוציא, וגם פוטר את הלווה מלשלם למלווה את שווייה העכשווי של הקרקע כאשר נתייקרה מאליה; אלא ששתי נקודות אינן עולות יפה עם הסבר זה. ראשית, בסעיף י פוסק השו"ע את דברי הרא"ש בשם הרמ"ה לענין דין "שומא הדרא" מבעל חובו של המלווה, ומאפשר לבעל חוב השני לדרוש את המחיר הגבוה יותר של השומא. זאת ועוד, כאשר ה"בית יוסף" מצטט את דברי ה"מגיד משנה" בדין "נתייקרה מאליה" הוא אמנם מסכים לדינו, אך לא מטעמיה, וזו לשונו ב"בדק הבית" (סי' קג, סעי' כ-כא):

ובהקרה אין טעמו נכון בעיני, דאי מטעם דמיחזי כנוטל שכר מעותיו האיך אוכל פירות⁹, אלא על כרחין מכר גמור הוא, וליכא משום חשש מיחזי כנוטל שכר מעותיו כלל. אלא אי איתיה להאי דינא מטעמא אחרנא הוא דכיון דמשום "ועשית הישר והטוב" הוא דיו שיתן לו כדי חובו, ולא שיצטרך לפדותה יותר מכדי חובו, דאין זה טוב לו.

אמנם, טוען ה"בית יוסף", הלווה לא ישלם למלווה כשווי הקרקע בהווה, אך זאת למרות שגביית המלווה היא העברת בעלות מוחלטת. לדעתו, אין זה "טוב" ללווה אם הוא חייב לפדות את הקרקע ביותר מכדי חובו.

נראה שבאופן עקרוני מסכים השו"ע לדעתו של הרא"ש, כמו האפשרות הראשונה שהובאה לעיל. מחלוקתו של השו"ע עם הרא"ש נובעת מהצורך של חכמים לשמור על איזון ראוי בהגדרת "ועשית הישר והטוב". שניהם מסכימים שדין זה הוא חיוב גברא המוטל על המלווה, אלא שלדעת הרא"ש חובה זאת מתאזנת עם הרצון לשמור על זכויותיו של המלווה, וגם עם החשש של "נעילת דלת", שהוא בסופו של דבר גם לטובת הלווה (אולי לא לטובת הלווה הספציפי הזה, אך לטובת כלל הלווים בשוק); לכן,

⁹ מדוע באמת אין בעיה של ריבית באכילת הפירות? ניתן להסביר זאת על-פי הסבר ה"כסף משנה" (מכירה פרק יא הל' יא). דברי הרמב"ם שם שאובים מסוגיית הגמרא (בבא מציעא סה:): "מכר לו בית, מכר לו שדה, ואמר לו: לכשיהיו לי מעות החזירים לי – אסור. לכשיהיו לי מעות אחזירים לך – מותר... מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא? אמר רבא: (רישא דלא אמר ליה מדעתיה), סיפא דאמר ליה מדעתיה".

לפי הסברו של רש"י, ברישא, כאשר המוכר מתנה עם הקונה, הרי זו מכירה על תנאי, ואם המוכר ייתן לקונה מעות, יתברר שלא הייתה מכירה כלל. אם כן, כספו של הקונה ששהה בידי המוכר ניתן למעשה בתורת הלוואה ולא בתורת מכר, ואם יאכל הקונה כל זמן זה מפירות הקרקע, תיחשב אכילה זו כריבית על ההלוואה, לפיכך אין לעשות תנאי כזה במכירה. אבל אם הקונה הוא הפונה אל הלוקח ומציע לו להשיב לו את הבית או השדה כאשר יהיו למוכר מעות אם יתצצה אז הקונה, אין זה תנאי במכירה. ואפילו אם ישוב המוכר ויקנה ממנו את הבית או את השדה, לא תיחשב אכילת הפירות כריבית, כיוון שעד עכשיו היה המכר בבעלותו המוחלטת של הקונה, לכן אמירה כזו במכירה מותרת לכתחילה.

הרמב"ם (שם) פוסק: "מכר קרקע לחבירו והתנה המוכר ואמר ללוקח 'כשיהיו לי מעות תחזיר לי הקרקע זו' – הרי הפירות של מוכר, מכר לו סתם ואמר לו הלוקח מדעתו 'כשיהיו לי מעות תביאם לי ואני אחזיר לך קרקע זו' – הרי התנאי קיים והלוקח אוכל פירות, ואין בזה אבק רבית, שהרי מדעתו חייב עצמו בתנאי זה". הדין הראשון ברור, כהסברו של רש"י, אבל הדין השני אינו מובן, כיוון שאם אכן הקונה עשה תנאי במכירה, ותנאי זה קיים, כיצד יכול הלוקח לאכול פירות?! הרי אם יתקיים התנאי יתברר שמעות אלו אינן מעות מכר אלא מעות הלוואה, וממילא אכילת הפירות היא ריבית (כך מקשה הטור על הרמב"ם בס' רז, סעי' יא)?!

ה"כסף משנה" מציע שתי הצעות להבנת דברי הרמב"ם. הצעתו הראשונה יכולה להועיל אף לדברי ה"מגיד משנה" בענייננו. לדעתו, המוכר וגם הלוקח יכולים להתנות על המכירה, ואפילו הכי התנאת המוכר תיצור בעיית ריבית – מה שאין כן בהתנאת הקונה. כאשר המוכר מתנה, ברצונו תלוי הדבר, וברגע שיביא מעות אכילת הפירות על-ידי הקונה הופכת לריבית, וזה רצונו מראש בעת התנאת התנאי. אבל כאשר הקונה מתנה, המוכר ודאי שלא התכוון להלוות בריבית, שהרי לא התנה, וגם הקונה אין כוונתו ליצור הלוואה בריבית, אלא כל כוונתו היא לנחם את המוכר על כך שנאלץ למכור את ביתו או את שדהו.

עיקרון זה ניתן ליישום גם כאן, שהרי לפי הסברנו ב"מגיד משנה", דין "שומא הדרא" הוא סוג של מכירה על תנאי, כאשר שני הצדדים אינם מתכוונים לאיסור ריבית, כיוון שתנאי זה נוצר על-ידי חכמים ולא על-ידי אף אחד מהצדדים, ולפי הבנתם יש כאן העברת בעלות מוחלטת, לכן אין לחשוש מאכילת הפירות על-ידי המלווה. נוסף ונאמר שלמרות שאין כאן ריבית כלל, כפי שהסברנו, לא ישלם הלווה כיוקרא דהשתא, מדין "מחזי כריבית". שהרי אין מדובר כאן בתנאי ספציפי בין מוכר וקונה מסוימים, אלא בהגדרה יסודית של חכמים, שהגדירו את כל מערכות היחסים בין המלווים ללווים שנגבו קרקעותיהם.

להבנות נוספות בדעת ה"מגיד משנה" בנקודה זו ראו "גידולי תרומה" (שער ג, ה, ס' י); "אורים" (סי' קג ס"ק כז).

במקרים מסוימים לא יחול החיוב כלל (לוקח¹⁰) או שהוא יוגבל על-ידי דרישת תשלום גבוהה יותר של המלווה (כשהשביח הקרקע מנכסיו, נתייקרה מאליה). גם לדעת השו"ע מתקיימת עכשיו מכירה חדשה, אלא שלדעתו גילוי התורה בפסוק "ועשית הישר והטוב" הוא רצונה להיטיב עם הלווה גם על חשבון המלווה, ואין היא חוששת ל"נעילת דלת". לשיטתו נצטרך לומר שהלווה מוגדר כמוחזק בקרקע רק בשל העובדה שהוא ודאי רשאי לפדות את הקרקע, וכל הוויכוח שלו עם המלווה הוא סביב גובה התשלום. לכן יש לראות את הקרקע כאילו היא כבר ברשות הלווה, והמלווה הוא שתובע ממנו תשלום – והמוציא מחברו עליו הראיה. בשאלת הצורך בקניין, נראה שהשו"ע מחייב מעשה קניין חדש של הלווה, ולמרות שהוא העתיק את לשון הרמב"ם, הוא לא דקדק בלשונו כדברי ה"נימוקי יוסף".

סיכום

במאמר זה חקרנו את יסוד דין "שומא הדרא", והצענו שתי הבנות יסודיות ועקרוניות. החולקים המובהקים בהבנות אלו הם הרא"ש מחד גיסא וה"מגיד משנה" מאידך גיסא.

דעת הרא"ש היא שדין "שומא הדרא" הוא חיוב חכמים על המלווה למכור את הקרקע ללווה, אם ישלם לו עליה ויחפון לפדות אותה ממנו על-ידי רכישה חדשה. דעתו זו באה לידי ביטוי במקרים הבאים:

א. כאשר נתייקרה הקרקע ברשות המלווה, ישלם לו הלווה כשווי השדה עכשיו, ולא כשווי בעת הגבייה.

ב. אין דין "שומא הדרא" בלוקח.

ג. כאשר הלווה מעוניין לפדות את קרקעו מידי המלווה של בעל חובו, ידו של הלווה תהיה על התחונה.

לדעה זו מצטרפים גם הריטב"א, שמחייב את הלווה לעשות קניין חדש על קרקעו (ואינו מאפשר להחזיר את הקרקע ממלווה קטן), והסמ"ע, שמגדיר את המלווה כמוחזק ואת הלווה כמוציא.

דעת הרמב"ם וה"מגיד משנה" היא שדין "שומא הדרא" הוא חידוש של חכמים ביסוד גביית הקרקע על-ידי המלווה. הקרקע נגבית למלווה בתנאי שהלווה לא יפרע את חובו בינתיים. כאשר יפרע הלווה את חובו המקורי תשוב הקרקע לרשותו. דעתם זו באה לידי ביטוי בנקודות ובמקרים הבאים:

א. כאשר נתייקרה הקרקע ברשות המלווה, ישלם לו הלווה כשווי השדה בעת הגבייה, ולא כשוויה העכשווי, מחשש "מחזי כריבית" (למקרה זה מתייחס רק ה"מגיד משנה").

ב. דין "שומא הדרא" חל גם בלוקח.

ג. אין צורך במעשה קניין חדש של הלווה (לנקודה זו מתייחס רק הרמב"ם).

השו"ע פוסק כרמב"ם וכ"מגיד משנה" במקרים הללו, אבל פסק גם כרא"ש במקרה ג' שלו.

הסברנו שבאופן עקרוני יונקת שיטתו משיטת הרא"ש, ובמקרים שבהם הוא חולק עליו, המחלוקת היא בשאלת האיזון בין טובת הלווה לטובת המלווה והשוק כולו.

¹⁰ נראה שמחלוקתו של השו"ע עם הרא"ש בדין "שומא הדרא" בלוקח אינה נובעת מהחקירה שהצגנו, אלא היא מחלוקת בהבנת המושג "שעבוד". לדעת הרא"ש, שעבוד הוא קניין בגוף הקרקע, ולכן אין זה "הישר והטוב" שיחזיר המלווה ללוקח את השדה שהיה קנוי לו קודם. לדעת השו"ע, שעבוד אינו קניין בקרקע אלא רק זכות גבייה, ולכן הלוקח הוא הבעלים הבלעדיים של הקרקע, ושייך לגבי דין "ועשית הישר והטוב", ואכמ"ל.